

Marek GRANSICKI¹

BADANIA ODKRYWKOWE ZABYTKOWYCH PIWNIC PRZEDPROŻOWYCH W ZACHODNIEJ PIERZEI RYNKU W DUKLI, JAKO PRZYCZYNEK DO PROGRAMU REWITALIZACJI ZESPOŁU STAROMIEJSKIEGO W DUKLI

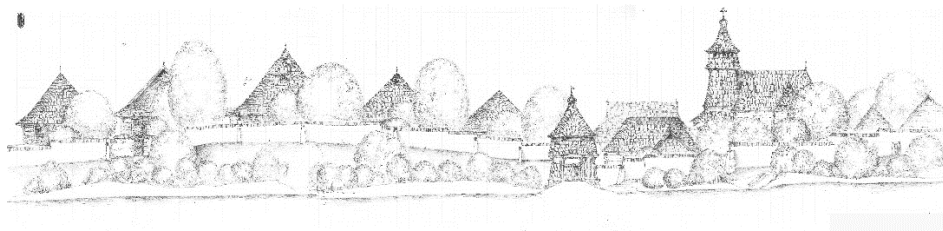
Referat przedstawia wybrane wyniki i wnioski z badań archeologiczno-architektonicznych w obrębie płyty rynku w Dukli. Prezentuje wybrane aspekty projektu rewitalizacji zespołu rynkowego, mającego na celu zabezpieczenie, wyartykułowanie i udostępnienie zabytkowych piwnic dla ruchu turystycznego. Opisuje metody odkrywkowych badań poligonowych i prac gabinetowych wykonanych w czasie realizacji projektu. Opracowanie pokazuje przekrój prac badawczych i projektowych rozpoczynających się od badań georadarowych, przez penetracje funkcjonujących i nigdzie nieudokumentowanych zabytkowych piwnic kamiennych w obrębie zespołu rynkowego. Następnie opisuje badania odkrywkowe i inwentaryzacyjne zachowanych piwnic, w domniemaniu, przedprożowych w pierzei zachodniej, połączone z odwiertami kontrolnymi w obrębie placu. Działanie te służyły wykonaniu dokumentacji architektoniczno-budowlanej rewitalizacji zespołu rynkowego, oraz hipotetycznej rekonstrukcji modelowej drewnianego miasta rynkowego. W referacie starano się ująć problematykę badań georadarowych, wykonanych przez dwie niezależne ekipy badawcze. W ich wyniku uzyskano różne interpretacje wyników badań, które okazały się mylące i nie miały odzwierciedlenia w rzeczywistości. W referacie prezentujemy również nietypową formę badań odkrywkowych i penetracyjnych w obrębie częściowo zasypanych piwnic pierzei zachodniej, mających na celu udostępnienie zespołu 6 komór piwnicznych do przyszłego użytkowania. We wnioskach postarano się wysnuć wnioski z analizy układu odkrytych i zinwentaryzowanych piwnic, oraz wyników badań nad formą i funkcją renesansowego domu przyrynkowego prowadzonych w czasie przygotowywanej przez autora pracy doktorskiej. Wnioski te mają po konsultacjach pozwolić na wykonanie hipotetycznej rekonstrukcji modelowej dawnego miasta rynkowego, jako jednej z najciekawszych atrakcji turystycznych programu rewitalizacji zespołu staromiejskiego w Dukli.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, georadar, wykopaliska, rekonstrukcja, piwnice rynkowe, domy podcieniowe

¹ Marek Gransicki, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. St. Pigoń w Krośnie, ul. ks. Stanisława Decowskiego 52, 38-400 Krosno; tel.: 502 454 724; e-mail: kmg@krosnocity.pl

Dukla to małe miasto rynkowe liczące obecnie nieco ponad 2 tysiące mieszkańców, położone na południe od Krosna, którego historia zaczyna się w XIV wieku. W najwcześniejszym okresie była wsią rycerską, obok której wg Feliksa Kiryka około 1357 roku lokowane zostało miasto. O akcie lokacyjnym wydanym w 1373 roku przez kanclerza Janusza Suchego Wilka wspomina Wikipedia, bez wskazania źródła tej informacji. Obszerną monografię, skupiającą się przede wszystkim na XVIII wieku, wydał w 1903 roku Emanuel Swiejkowski. W 2008 roku ukazała się kolejna monografia miasta autorstwa Jadwigi Morawskiej, obejmująca jego historię od powstania do 1939 roku.

Koleje losu nie oszczędziły Dukli i zmieniały wielokrotnie jej oblicze. Historia rozwoju miasta jest związana nierozdzielnie ze strategicznym położeniem na szlaku handlowym na Węgry. Bliskość granicy była jednak nie tylko siłą motoryczną do rozwoju, ale również przekleństwem skutkującym licznymi najazdami i zniszczeniami. Prawdopodobnie z najazdem wojsk węgierskich pod wodzą Tomasza Tarczaya z końca XV wieku wiąże się - podobnie jak to ma miejsce w pobliskich Jaśliskach - dzisiejszy kształt urbanistyczny miasta z wyraźnie wyartykułowanym nieznacznie zmienionym układem placu rynkowego i ulic z niego odchodzących. Również z tym okresem wiązać należy zabytkowe piwnice, które zostaną opisane w tym opracowaniu jako jedna z głównych, zachowanych w niezminionej formie z okresu największego rozkwitu, atrakcji architektonicznych programu rewitalizacji miasta (rys. 1.) [1-7].

Rys. 1. Wizja artystyczna Dukli w XVII wieku od strony zamku. Rys. M. Gransicki, 2015

Fig. 1. The artistic vision of Dukla in the 17th century from the castle side. Fig. M. Gransicki

Obecne władze miasta od wielu lat prowadzą prace zmierzające do ożywienia gospodarczego i kulturalnego ośrodka, który podobnie jak wspomniane wcześniej Jaśliska, w okresie po II Wojnie Światowej w dużej mierze utracił swoje znaczenie w regionie, a w skutek zniszczeń wojennych również uporządkowaną formę architektoniczną powiązaną z działalnością arystokratycznych właścicieli Dukli z XVIII i XIX wieku. Od 2013 roku w działania samorządu dukielskiego włączył się Zakład Budownictwa Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Piłonia w Krośnie wykonując w ramach praktyk studenckich pod kierunkiem autora artykułu, m.in. kompleksową inwentaryzację fasad kamienic rynkowych i ratusza, kilka opracowań dyplomowych, oraz kon-

cepcyjną architektoniczną rewitalizację zespołu rynkowego w zakresie rewaloryzacji placu rynkowego i elewacji pierzei. Być może to ostatnie opracowanie wystawione do wglądu w formie wystawy, stało się przyczynkiem do wdrożenia planu rewitalizacji miasta, który obecnie jest realizowany.

W ramach tego przedsięwzięcia autor artykułu został zaangażowany do wykonania projektu budowlanego przebudowy nawierzchni placu rynkowego, zmiany układu komunikacyjnego oraz rewaloryzacji zaniedbanych skwerów w otoczeniu rynku. Pracami wstępnymi do tego opracowania stało się opracowanie raportu szacującego widoczne i ukryte pod ziemią zasoby zabytkowe placu rynkowego i kamienic w odniesieniu do informacji o legendarnych piwnicach i korytarzach pod jego płytą. Raport ten miał stać się podstawą do wykonania programu rewitalizacji architektonicznej i urbanistycznej opartej na rozpoznanych zasobach, reliktach i śladach dawnej zabudowy, co do istnienia których pod powierzchnią terenu nie było wątpliwości.

Pierwszymi krokami były badania georadarowe i eksploracja udostępnionych przez właścicieli, sklepionych kamiennych piwnic w kamienicach przyrynkowych. Badania georadarowe przyniosły sensacyjne wyniki w postaci obszarów anomalii geologicznych sugerujących możliwość występowania korytarzy łączących piwnice pod ratuszem z pierzejami (rys. 2.). Wstępne badania georadarowe zespołu z PWSZ Krosno, w dużej części zostały potwierdzone przez ekipę TV Historia, która w lutym 2015 roku wykonała powtórne badania georadarowe placu potwierdzając występowanie podziemnych obiektów o nierozpoznanym charakterze.

Spacer po udostępnionych piwnicach pierzejowych również przyniósł zaskakujące informacje, które w dużej mierze potwierdziły realność zebranych podań lokalnych. Ilość piwnic dostępnych i użytkowanych na co dzień przez mieszkańców zespołu rynkowego, okazała się znacznie większa niż to wynikało ze wstępnych kalkulacji. Również stan techniczny i usytuowanie piwnic w pierzei zachodniej okazał się niespodzianką. Stan w jakim zachowały się w większości kamienne komory, okazał się lepszy niż przewidywany. Niemniej jednak wysunięty poza lico kamienic pierzei zachodniej zespół komór i narażenie ich na bezpośrednie oddziaływanie warunków atmosferycznych zmuszały do poświęcenia im większej uwagi, a w perspektywie, wykonanie istotnych prac zabezpieczających i wzmacniających. Uwarunkowania własnościowe pozwoliły, a ekonomiczne wręcz zmuszały do włączenia udostępnionych i przystosowanych piwnic zachodniej pierzei do programu turystycznego Dukli.

Decyzja o udostępnieniu zespołu piwnic do ruchu turystycznego zaowocowała podpisaniem umowy między Gminą Dukla, a PWSZ Krosno w celu przeprowadzenia odpłatnych praktyk studenckich w obszarze rynku, które miały polegać na inwentaryzacji pomiarowej spenetrowanych piwnic w budynkach znajdujących się pod zarządem gminy, badaniach odkrywkowych piwnic pierzei zachodniej oraz odwiertach kontrolnych w obrysie otwartej płyty rynku, w miejscach wskazanych przez georadar. Praktyki zostały zorganizowane w ramach

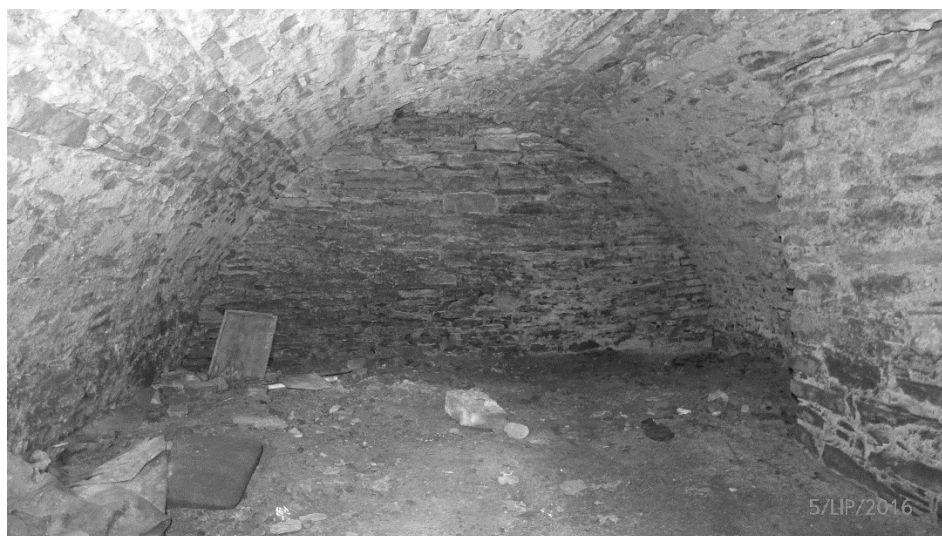
studentkiego koła naukowego Zakładu Budownictwa PWSZ, pn. Akademia Budownictwa Regionalnego i odbywały się pod kierunkiem autora artykułu, pod nadzorem archeologa dr Wojciecha Pasterkiewicza z Uniwersytetu Rzeszowskiego, oraz dr inż. Bartłomieja Czado z Zakładu Budownictwa PWSZ Krosno. Zaplanowane prace miały mieć charakter wykopów i odwiertów kontrolnych, a nie typowych odkrywek archeologicznych, jednak ze względu na zabytkowy charakter miejsca i obiektów, były prowadzone ze szczególną pieczołowitością i precyzją mającą na celu zebranie artefaktów i zdobycie wiedzy o historii placu rynkowego. Ze względów ekonomicznych były to prace wstępne – rozpoznawcze, które miały zdecydować o dalszym postępowaniu w toku prac budowlanych.

Rys. 2. Plan sytuacyjny z zaznaczonymi trasami pomiarów georadaru, zakreślonymi nieregularnymi obszarami anomalii geologicznych w obrębie płyty rynku, oraz spenetrowanymi i niedostępnymi piwnicami. Rys. arch. M. Gransicki 2014

Fig. 2. The site plan with marked georadar trails, hatched irregular area of geological anomalies within the square, with penetrated and inaccessible cellars. Fig. M. Gransicki, 2014

Ręczne wykopy zostały poprzedzone ponownymi – tym razem miejscowymi badaniami georadarowym, wykonanymi przez zespół PWSZ Krosno i przyniosły dość zaskakujące wyniki polemizujące z wcześniejszymi badaniami realizowanymi przez ten sam zespół - tym samym sprzętem. W pierwszym dniu wykopów udało się wejść do kolejnych dwu piwnic pierzei zachodniej, co uzupełniło obszar badawczy i potwierdziło wcześniejsze wskazania georadarowe, co do lokalizacji domniemanej komory piwnicznej. Problemem okazał się brak punktów odniesienia utrudniający naniesienie piwnic na powierzchnie terenu, a wejście do częściowo zasypanej piwnicy dodatkowo wprowadziło zespół w błąd. W wyjaśnieniu sytuacji pomogła mapa katastralna Dukli z połowy XIX wieku. Dokładna analiza materiału archiwalnego wykazała, że obecny obrys fasad kamienic pierzei zachodniej jest znacząco cofnięty w stosunku do ukazanego na mapie, jak również pierzeja po wojnie uległa zwężeniu. W wyniku tej analizy ukazał się czytelny schemat rozplanowania piwnic wzdłuż całej pierzei, pokrywający się z archiwalnym opracowaniem, który wyjaśnił również przyczyny zawalenia się części drogi kołowej w południowo-zachodnim narożniku rynku – pod obciążeniem zapadła się jedna z komór piwnicznych skrajnej, południowej kamienicy, która w stosunku do chwili obecnej sięgała kilka metrów dalej na południe (rys. 3.).

Rys. 3. Piwnica pierzei zachodniej. Fot. M. Gransicki 2016 r.

Fig. 3. The west frontage of the cellar. Photography by M. Gransicki 2016

Wykopy realizowane nad sklepieniami piwnic, przyniosły również inne niż spodziewane ułożenie warstw terenu. Okazało się, że wbrew przewidywaniom, góra sklepień znajduje się już ok. 40 cm pod powierzchnią, a oznaczone na ma-

pie współczesne przewody odprowadzające wodę deszczową przebiegają na głębokości zaledwie 20 cm pod trawnikiem. Wykopy potwierdziły dobry stan techniczny piwnic i pozwoliły zaprojektować koncepcję techniczno-funkcjonalną zespołu piwnic pierzei zachodniej z korytarzem i zejściem zewnętrznym przebiegającym wzdłuż piwnic równoległych do fasad kamienic. W zaprojektowanej posadzce chodnika, obrysy piwnic są ukazane za pomocą wzorów ułożonych z płaskich kamieni, identycznych jak te, z których przed wiekami wybudowano piwnice i cokoły budynków przyrynkowych. Ostatnim etapem prac w ramach praktyk było wykonanie odwiertów do głębokości 2-3 metrów w obrysie płyty rynku, w miejscach wyznaczonych jako domniemane korytarze i komory piwniczne, które były dość szczegółowo opisywane przez mieszkańców. I tym razem wyniki były zgoła zaskakujące, bowiem nie potwierdziły w żadnym z 8 odwiertów występowania otwartych komór, ani nawet śladów utwardzonych powierzchni. Przyniosły jednak informacje o burzliwych dziejach miasta w postaci grubych pokładów materiału geologicznego przesyconego spalenizną, w których odnaleziono skorupy naczyń datowanych na XVII, XVIII wiek (rys. 4.).

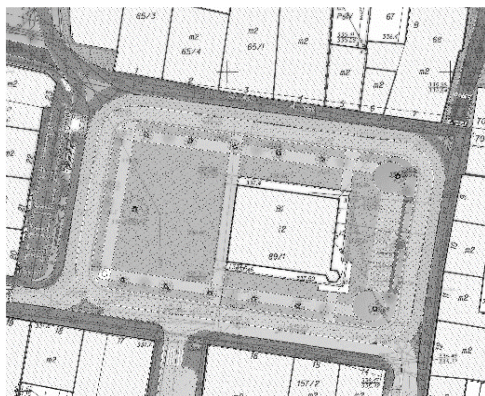

Rys. 4. Fragment belki nadprożowej nad zewnętrznym korytarzem wejściowym do piwnic w ciągu pierzei zachodniej. Fot. M. Gransicki, 2016

Fig. 4. The fragment of the lintel beam above the outer entrance corridor to the cellars in the western frontage. Photography by M. Gransicki 2016

Badania wykopaliskowe i odwierty wraz z analizą nielicznych archiwaliów i opracowań monograficznych, stanowiły podstawę do przemyśleń, które zostały

użyte do ostatecznego sformowania koncepcji architektonicznej i jej realizacji w formie dokumentacji architektoniczno-budowlanej. Opracowanie to obejmuje tylko strefę bezpośrednio związaną z placem rynkowym i jego powiązaniem z głównymi ciągami komunikacyjnymi w Dukli (rys. 5-6).

Rys. 5. Projekt zagospodarowania płyty rynku.
Rys. M. Gransicki 2017

Fig. 5. The market square development plan.
Fig. M. Gransicki, 2015

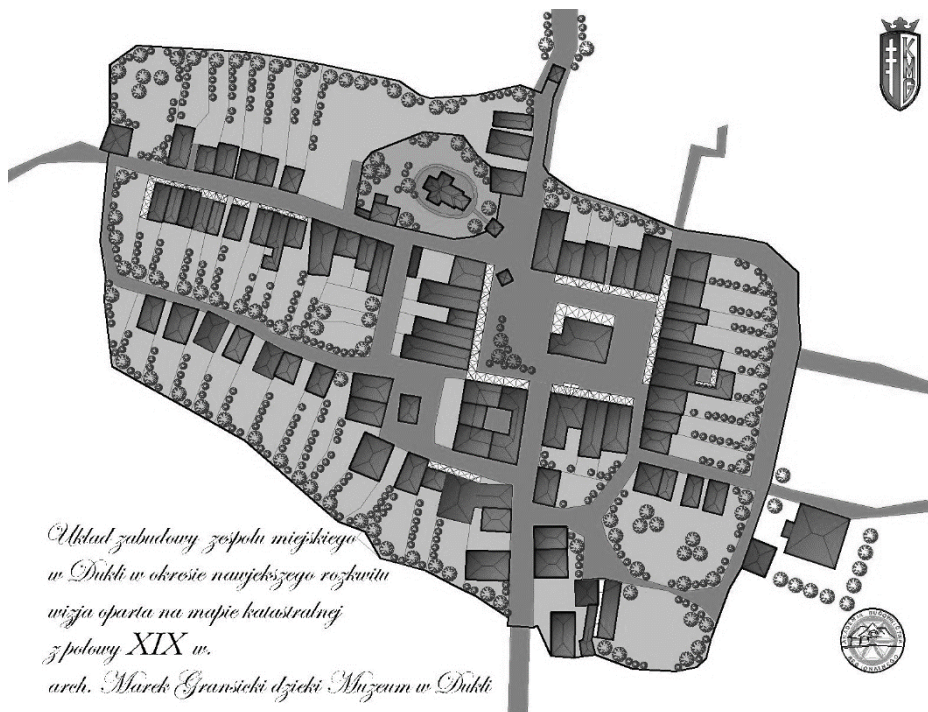

Rys. 6. Fragment mapy katastralnej Dukli z XIX w. Z zasobów Muzeum Historycznego – Pałac w Dukli

Fig. 6. The fragment of Dukla's cadastral map from 19th century – from the resources of the Historical Museum – The Palace in Dukla

Dokumentacja projektowa skierowana do realizacji została ograniczona obszarowo, jednak prace koncepcyjne obejmowały większy obszar miasta i zakładały konieczność bezkonfliktowego z drogami kołowymi, skomunikowania wszystkich formalnie ważnych punktów wymienionych i opisanych w raporcie. W opracowaniu tym brano pod uwagę również potrzebę zachowania relikwów historycznego układu urbanistycznego.

Badania historii miasta i prowadzona równoległe praca doktorska, której przedmiotem jest architektura zajezdnych budynków przyrynkowych w położonych opodal Jaśliskach, pozwoliły przygotować hipotetyczny wygląd Dukli w okresie, którego ślady przetrwały do połowy XIX wieku i zostały udokumentowane na mapie katastralnej (rys. 6.). Wizja artystyczna miasta ma być jedną z atrakcji palcu rynkowego w postaci modelu w dużej skali wystawionego dla turystów w ozdobnej altanie w miejscu gdzie prawdopodobnie była usytuowana studnia rynkowa widoczna w północno-zachodnim narożniku rynku (rys. 7.).

Rys. 7. Wizja artystyczna Dukli z końca XVII wieku wykonana na podstawie podkładu katastralnego z połowy XIX w. Rys. M. Gransicki, 2015

Fig. 7. The artistic vision of Dukla from the end of 17th century, made on the base of cadastral backing from the mid of 19th century. Fig. M. Gransicki, 2015

Nie ma możliwości przywrócenia strefie rynkowej dawnego wyglądu, a kompleksowa rewaloryzacja fasad kamienic rynkowych pomimo, że jest oczekiwana i pożądana przez mieszkańców, ze względów formalnych jest bardzo trudna. Wykonana wstępnie koncepcja harmonijnego skomponowania fasad rynkowych z użyciem detalu i form architektonicznych wzorowanych na widocznych na fotografiach kamienic sprzed II Wojny Światowej została przyjęta przychylnie jako materiał do dalszych dyskusji (rys. 8.). Niemniej jednak istotniejsze zmiany przestrzenne w obrębie dzisiejszego układu urbanistycznego są niemożliwe do realizacji, a prace w obrębie miasta muszą być ograniczone przeważnie do doraźnych działań poprawiających termoizolacyjność i estetykę ścian istniejących budynków, lub wymiany zdegradowanych zabudowań na nowe.

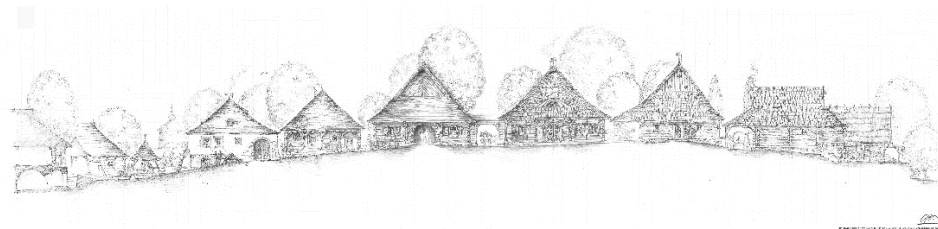
Rys. 8. Koncepcja rewitalizacji fragmentu pierzei południowej wg fotografii archiwalnych, kolorystyka ustalona na podstawie zachowanych resztek tynku oryginalnego. Rys. M. Gransicki, 2014

Fig. 8. The concept of revival of the fragment of the southern frontage according to the archival photographs, colour scheme based on preserved original residual plaster. Fig. M. Gransicki, 2014

W chwili obecnej w przejętym przez przedwojennych właścicieli pałacu, nadal mieszczą się ekspozycje muzealne poświęcone historii miasta i pałacu oraz walk o Przełęcz Dukielską w 1944 roku. Na niegdyś ozdobnym podjeździe do pałacu zorganizowano ekspozycję plenerową broni ciężkiej, która skutecznie odwraca uwagę zwiedzających od zaniedbanych fasad zespołu pałacowego. Zaplanowano zmianę lokalizacji militarnej ekspozycji muzealnej i charakteru statycznej, mało atrakcyjnej dla współczesnego turysty, formy jej prezentacji. W niewielkiej odległości od zespołu staromiejskiego rozplanowano na pustym terenie koncepcję nowoczesnego parku historycznego dedykowanego nie tylko ostatniej wojnie, ale również wcześniejszym okresom, aż do średniowiecza.

W granicach parku miało znaleźć się grodzisko na kulminacji wzniesienia, oraz postępujące tarasowo plenerowe ekspozycje dedykowane kolejnym okresom historycznym. Kluczowym punktem założenia miał być zespół obiektów kubaturowych z ekspozycjami zamkniętymi i salami multimedialnymi. W bezpośrednim sąsiedztwie parku historycznego zaprojektowano ośrodek rekreacyjny w formie drewnianego miasteczka rynkowego rozplanowanego wokół placu o podobnych rozmiarach i rozplanowaniu jak rynek dukielski. Zabudowa pierzejowa składałaby się z drewnianych, podcieniowych budynków przysłupowych, które zostałyby zaprojektowane na kształt modelowego domu przyrynkowego, opracowanego w trakcie badań pracy doktorskiej. Realizacja takiego projektu stanowiłaby przedsięwzięcie rzutujące na życie gospodarcze miasta, wywarłaby również wpływ na sieć komunikacyjną miasta.

Dzisiejsze plany władz gminy akceptują założenia koncepcji jako wpisujące się w program i wzbogacające horyzonty rozwoju miejscowości. Opracowania oparte na pozyskanej wiedzy historycznej mogą nie tylko wpłynąć na wzbogacenie i atrakcyjność oferty, ale również stanowić szansę na odtworzenie w teorii i praktyce modelu małego miasta rynkowego z okresu rozkwitu I Rzeczypospolitej na południowych rubieżach Małopolski (rys. 9.).

Rys. 9. Wizja artystyczna północnej pierzei rynku w Dukli w XVII wieku, obecnie w świetle pozyskanych informacji zdezaktualizowana. Rys. M. Gransicki 2015

Fig. 9. The artistic vision of the northern frontage square of Dukla in the 17th century, in the light of obtained information the vision currently obsolete. Fig. M. Gransicki, 2015

W nawiązaniu do tytułu konferencji, przyszłość Dukli może być zbudowana na dziedzictwie przeszłości w stopniu większym, niż to jest możliwe w jakimkolwiek większym ośrodku urbanistycznym, a planowana realizacja parku historycznego, ze względu na skalę zamierzenia w stosunku do wielkości miasta, może całkowicie zmienić obecny schemat funkcjonowania miejscowości, a miasto przyszłości może być oparte i funkcjonalnie uzależnione od jego bogatej tradycji.

Literatura

- [1] Kiryk F., *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XVI w.* Wydawnictwo Wyższej Szkoły pedagogicznej w Krakowie. Kraków 1985.
- [2] Kuśnierz-Krupa D., *Jaśliska w średniowieczu na tle miast dawnego powiatu bieckiego.* Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2013.
- [3] Morawska J., *Dukla. Miasto na rubieżach Rzeczypospolitej. Zarys dziejów Dukli do 1939 r.* Wydawnictwo Ruthenus, Dukla 2008.
- [4] Swieykowski E., *Studia do historii sztuki i kultury wieku XVIII w Polsce, Tom I, monografia Dukli, Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1903.*
- [5] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Tom II z 1881 r.*
- [6] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Tom XV cz. 2 z 1902 r.*

OUTCROP INVESTIGATION OF THE ANTIQUE FORE-TRESHOLD CELLARS IN THE WESTERN SIDE OF THE MARKET PLACE IN THE TOWN OF DUKLA (SE POLAND) AS THE CONTRIBUTION TO THE REVITALISATION PROJECT OF THE DUKLA OLD TOWN ARCHITECTURE STRUCTURES

S u m m a r y

This paper presents selected results and conclusions from archaeological and architectural tests conducted near the square in Dukla. It presents selected aspects of the square revitalization design, whose aim is to protect, highlight and make access to historic cellars for tourists. It describes excavation research and office work while developing the design. The study shows a cross-section of research and design works commencing from GPR research through to penetration of existing and not registered historic stone cellars near the square area. Next, the study focuses on a description of excavation and inventory research of the cellars preserved, presumed, western terrace frontage, combined with check boreholes close to the square. The purpose of the actions was to develop a structural and construction documentation of the square revitalization as well as a hypothetical reconstruction model of the wooden town square. The paper also contained GPR research, carried by two independent expert teams. As a result of the research conducted, various interpretations of results were obtained, which turned out to be misleading and did not reflect reality. Also, the paper presents non-standard excavation and penetration research in the area of partly buried cellars of western frontage, whose aim was to make 6 cellar chambers available for future use. The conclusions were drawn from an analysis of the excavated and inspected cellars as well as research results from the form and function of a renaissance house in the square, developed while the author was preparing the PhD thesis. These conclusions, after consultations, are to allow to carry out a hypothetical reconstruction model of the wooden town square, as one of the most compelling attractions of the old town revitalization program in Dukla.

Keywords: revitalization, GPR, excavations, reconstruction, square cellars, arcaded house

Przesłano do redakcji: 09.06.2017 r.

Przyjęto do druku: 01.09.2017 r.

